

УДК 78(477-25)"18/19"

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.77710

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ МУЗИЧНОГО ЖИТТЯ КИЄВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. НА СТОРІНКАХ ДРУКОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

© О. С. Мусяченко

В статті розкрито образ музичного життя Києва другої половини XIX – початку XX ст. на сторінках періодичної преси, художньої літератури та опублікованих джерел особового походження: щоденників, спогадів. Проаналізовано приклади використання кожного із цих видів джерел для дослідження образу музичного життя Києва. Встановлено аспекти музичного життя, які висвітлені у цих джерелах

Ключові слова: образ, музичне життя, газети, Київ, художня література, джерела особового походження

The image of musical life of Kyiv in the second half of the XIX – at the beginning of the XX centuries was researched on the pages of periodicals, literature, and published sources of personal origin: diaries and memoirs. The examples of the use of each of these sources for study the image of musical life of Kyiv were analyzed.

It was established the aspects of the musical life of Kyiv that represented in these sources

Keywords: image; musical life; newspapers; Kyiv; literature; personal sources

1. Вступ

Досліджуваний період другої половини XIX – початку XX ст. – важливий і якісно новий період в історії України. Зрушення, що відбулися у суспільно-політичному та науково-технічному житті світу, не оминули впливом і українські міста, змінюючи їх образ та стиль життя городян. Одним із найяскравіших проявів мистецького життя в Україні традиційно була музика і активне музичне життя Києва другої половини XIX – початку XX ст. це підтверджує. Дослідження різних груп друківаних джерел: документів особового походження – щоденників і спогадів, а також періодичних видань, художньої літератури дозволило скласти комплексну картину про музичне життя Києва та осягнути його мистецьку атмосферу.

2. Літературний огляд

Тема дослідження має міждисциплінарний характер: знаходиться на перетині історії, джерелознавства, урбаністики та музикознавства. Власне історія української музики другої половини XIX ст. – початку XX ст. ґрунтовно досліджена музикознавцями та істориками музики: ще на початку XX ст. було видано «Історію української музики» Миколи Грінченка [1]. Однією з найповніших праць про цей час стала «Історія української музики» в шести томах М. М. Гордійчука, Т. П. Булат, С. Й. Грица та ін. [2]. (Другий том цього видання присвячено музичному мистецтву другої половини XIX ст.). Праця Тамари Булат та Тараса Філенка допомагає прослідкувати особливості мистецького середовища Києва [3]. Музичній атмосфері та музичному се-

редовищу Києва присвячене цікаве дослідження О. С. Зінкевич [4]. Аматорському музикуванню присвячене дослідження Л. В. Дорогих [5]. Особливості взаємодії міського середовища та мистецтва досліджено І. Г. Яковенком у праці [6]. Серед джерелознавчих досліджень ми звертались до колективної монографії [7], а також – до досліджень, що ілюструють використання того чи іншого виду джерел у вивченні історії Києва другої половини XIX – початку XX ст. Це, зокрема, праці І. В. Крупського [8], Т. В. Антонченко [9], Р. О. Загорюлька [10], Г. І. Карпенко [11].

Автор статті присвятив цій проблемі ряд статей, які торкалися, зокрема, таких питань як: використання газет як історичного джерела дослідження музичного середовища Києва кінця XIX – початку XX ст. [12–14]; використання джерел особового походження [15, 16]; використання художньої літератури як історичного джерела [17, 18].

Однак окремого узагальнюючого дослідження, присвяченого характеристиці джерел дослідження образу музичного життя Києва другої половини XIX – початку XX ст., немає.

3. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження – розкрити образ музичного життя Києва другої половини XIX – початку XX ст. на сторінках друківаних джерел.

Завдання дослідження:

1) охарактеризувати друківані джерела дослідження музичного життя Києва другої половини XIX – початку XX ст.;

2) проаналізувати аспекти музичного життя Києва, які містяться на сторінках друкованих джерел другої половини XIX – початку XX ст.;

3) визначити характерні риси образу музичного життя міста, які можна узагальнити за допомогою аналізу друкованих джерел.

4. Відтворення друкованими джерелами образу музичного життя Києва у другій половині XIX – на початку XX ст.

Значний масив друкованих джерел з досліджуваної теми належить до преси, опублікованих джерел особового походження та художньої літератури. Аналіз цих видів джерел дозволяє визначити, яким чином музичне життя висвітлювалося на їхніх сторінках та які аспекти музичного життя киян вони містили.

Періодика Києва має достатньо інформації, пов'язаної із музикою. Наприкінці XIX ст. кількість періодичних видань помітно зросла [7], у цей час у Києві видавалися й окремі мистецькі видання, серед них: «Жизнь и искусство», «Театральная газета «Киевский листок»», «Театральное обозрение» кінця XIX – початку XX ст. [12]

Щоденна літературна, політична та художня газета «Жизнь и искусство», консолідувала на своїх сторінках інформацію про різноманітні події мистецького життя міста. Вона коштувала порівняно недорого і була розрахована на широке коло читачів: як шанувальників мистецтва, так і просто охочих до новин. Адже, поруч із інформацією про події мистецького життя Києва, у газеті були присутні кримінальна статистика, новини науки та політики або розважальні фейлетони.

Досить великий обсяг об'яв присвячувався анонсам концертів та вистав. Читачам на першій сторінці пропонувалася значний асортимент вистав та концертів, рекламувалися музичні магазини, зверталася увага на найважливіші події мистецького життя [13].

Газета інформувала читачів про заходи, які мали відбутися найближчим часом або у цей день (в кожному номері інформація навіть підсумовувалася у окремі графі «зрелища и увеселения»). Зокрема, регулярно розміщувалися об'яви про музичні вистави та концерти, у Миському театрі (до пожежі у лютому 1896 р.), у залі Купецького зібрання, в саду Купецького зібрання теплої пори року, цирку Вільгельма Сура, у міському парку «Шато-де-Флер», театрі «Соловцов»; у більш пізніх номерах додалися об'яви про театр «Бергонь», парки «Ермітаж» та «Аркадія» та театр-концерт «Альказар» [13].

Об'яви про Миський театр розміщувалися на першій сторінці і виділялися серед інших обсягом. Читачі отримували інформацію про виставу, яка мала відбутися в цей день, про найближчі постановки, умови придбання квитків (зокрема, зазначався телефон) та час початку. Наприклад, про оперу в Миському театрі сповіщалося: «Сегодня, 29 декабря 1893 г., при участии артиста Императорского театра М. Е. Медведева, артистами русской оперы, представлено будет: «Евгений Онегин». Начало – в 7 1/2 час» [19].

Помітним осередком музично-концертного життя була зала Купецького зібрання. Тут відбувалися досить різні заходи: вистави, концерти, бали та гастролі іноземних виконавців. Так, про концерт скрипаля у залі Купецького зібрання інформувалося: «В непродолжительном времени в зале Купецкого собрания состоится концерт Ф. Ондричека, скрипача-солиста его величества императора австрийского» [20].

Але на цьому перелік концертних осередків Києва зовсім не закінчується. На сторінках газети також неодноразово розміщувалися об'яви про заходи у приміщенні Літературно-артистичного товариства, Музичного училища, будинку Людвиковського, театрі-концерті «Альказар» (останні з'являються в номерах за 1899 р.) тощо.

На сторінках газети були об'яви про такі знакові події, організовані Літературно-артистичним товариством, як вечір пам'яті Т. Г. Шевченка: «В воскресенье, 9 марта, литературно-музыкальный вечер в память Т. Г. Шевченко, при благосклонном участии артистов и любителей: г-жи Александровской, Лубковской, Старицкой-Черняховской, Юшкевич-Юшиной и гг. Бритова, Кулябки, Лисенко, В. П. Науменко, И. А. Науменко, Садовского, Саксаганского, Старицкого и хора любителей» [21].

«Жизнь и искусство» також анонсувала про проведення новорічних свят: «В зале Городской думы в воскресенье, 26 декабря, будет устроена елка и танцевальный вечер для взрослых и детей при двух оркестрах музыки» [22].

Взимку заливалися катки, де часто лунала оркестрова музика. Випуск «Жизни и искусства» за 1 січня 1897 р. рекламував: «Ледяной каток Г. К. Бендикс на углу Бибиковского бульвара и Степановской улицы открыт ежедневно. 1-го января при оркестре военной музыки и фейерверке» [23].

У літній період музичне життя Києва також вирувало: на сторінках газети з'являлися об'яви про вистави і концерти на відкритому повітрі та різноманітні розважальні «шоу-програми». Зокрема, найпомітнішими центрами літнього музично-концертного життя постають сад Купецького зібрання, парки «Шато-де-Флер», «Ермітаж» та «Аркадія». Зі змісту об'яв стає зрозуміло, що концерти в парках Києва часто мали більш популярний та розважальний характер, у заголовках так і зазначалося «гуляньє». Особливо це твердження справедливе для оголошень про парки «Аркадію» та «Ермітаж». За допомогою таких оголошень можна отримати уявлення про «модні», популярні серед публіки заходи. Так, слово «гуляньє» вживаються постійно, а крім нього часто згадується «дивертисмент» (останнє особливо привертає увагу у випусках за 1896 р.) та «концерт-монстр». Наприклад, про парк «Ермітаж» влітку 1896 р.: «Сегодня, 16 июня, большое праздничное гуляньє. В театре концерт-монстр [...]. В заключение на вновь устроен. горе г. Дьяковым будет сожжен блистательный фейерверк и поставлена большая декоративная картина «Первое извержение горы Везувия и пожар родов Геркуланума и Помпеи»» [24].

Окремо варто звернути увагу на фейлетони, етюди та інші невеличкі художні твори (автори в більшості випадків не вказувалися): вони опосередковано відбивали реальні події мистецького життя Києва (пожежа в театрі, зміна дирекції) та ставлення до них мешканців Києва [13]. Наприклад, фейлетон, в якому одним з персонажів стала тогочасна директорка парку Шато-де-Флер. Основний сюжет – фантастична подорож автора до обителі Будди Шакьямуні, де також були присутні й інші видатні та легендарні діячі давнини. До Будди приходили різноманітні прохачі, серед яких і пані Гюманс, яка була стурбована зменшенням прибутків від «Шато» та необхідністю закрити театр «Варьете». Вона просила Будду: «Обрати на меня, добрый Будда, свой участливый ласковый взор! Соверши небывалое чудо и пошли нам спасительный сбор!». А потім запросила Будду на свій бенефіс, але успіху так і не досягла, бо була делікатно випроваджена Конфуцієм за безтактну поведінку [25].

Досить помітне місце займали повідомлення про музичну освіту, які дозволили дослідити такі її аспекти: музичні школи, музичні училища, музичні курси, приватні уроки музики, а також – про ціни на навчання, предмети викладання, викладацький склад у музичних навчальних закладах та концерти, які ініціювалися музичними школами та училищами [14].

Серед об'яв про музичну освіту, найчастіше друкувалася інформація про прийом до таких навчальних закладів: Музичного училища Російського музичного товариства та Музично-драматичного училища М. К. Лесневич-Носової, музичних шкіл М. А. Тутковського та С. М. Блюменфельда, музичних курсів З. І. Худякової, музично-педагогічних курсів М. В. Борщевської.

Із об'яв можна було дізнатися про ціни за навчання, предмети викладання, адреси, іноді – про викладацький склад та умови вступу. Наприклад, навчання у Музичному училищі Російського музичного товариства коштувало в рік: за гру на обраному інструменті чи спів соло з теорією композиції – 125 руб., по класу співу соло професора К. Еверарді з теорією композиції – 150 руб. Обмежень за ознаками статі не було, а от особи «иудейского происхождения» мали також надавати дозвіл на право проживання в Києві [26].

Музичні школи та училища займали помітне місце в музично-концертному житті міста: об'яви про їх заходи («учнівські вечори») друкувалися на першій сторінці часопису на ряду з оголошеннями про виступи професійних виконавців у найвідоміших театрах та концертних залах Києва (Міському театрі, Купецькому зібранні, Шато-де-Флер тощо) [14].

Читачі «Жизни и искусства» могли дізнатися і про альтернативні можливості отримання музичної освіти, такі як приватні уроки музики. На сторінках газети розміщувалося досить багато таких об'яв (переважно, дрібним шрифтом, і частіше – в середині часопису, а не на першій сторінці): «Даю уроки музыки, аккомпанирую для пения и всех инструментов, играю в четыре руки. Фундуклеевская, № 21, кв. Бе-

ляевой, во дворе» [27], «Ищу уроки французского языка и уроки музыки в интеллигентном еврейском семействе, желательно видеть до 2-х часов» [28], «Институтка средних лет ищет в семье комнату за уроки фортепиано, теории музыки или французского языка. Обсерваторный переулок № 7. Кв. Василенко» [29].

Щоденна «Театральная газета «Киевский листок»», яка видавалася протягом 1907–1908 років і продавалася «во всех киосках» також мала схожі блоки інформації. Видання інформувало читачів про основні події театральнo-концертного життя Києва. Зокрема, про репертуар, час початку вистав та можливість придбати квитки до Міського театру, театру Соловцова, театру Бергоньє, театру товариства Грамотності, театру Крамського, цирку, міського парку Шато-де-Флер [12].

В газеті «Театральная газета «Киевский листок»» друкувалися об'яви: щодо продажу музичних інструментів, про нотні надходження до магазинів («любимые цыганские песни и вальсы. Издание Идзиковского, в Киеве») [30], щодо продажу грамофонів («Грамофоны: от 2 до 200 рублей. Пластинки. Дело Индржишека. Крещатик, 58») [31], а також про приватні уроки музики («Классы пения» Э. С. Седьничкаго, окончившего Санкт-Петербургскую консерваторию по классу Эверарди») [32].

Крім цього, газета «Театральная газета «Киевский листок»» у цікавій рубриці «Мелочи» періодично друкувала невеличкі популярні повідомлення для меломанів про «цікавинки», пов'язані з життям музикантів, про вплив музики на організм людини тощо. Наприклад, у дещо кумедній, на наш погляд, замітці «Лысые люди и музыканты» відзначалося, що звучання струнних та смичкових інструментів має позитивний вплив на «волосяную растительность», а звучання мідних інструментів діє вкрай шкідливо [31].

Мистецька газета «Театральное обозрение» виходила в Києві у 1912 р. чотири рази на тиждень. Газета також розміщала анонси вистав і концертів та повідомлення про відкриття нових закладів. Окрім інформування про театри, збільшилася кількість об'яв про кабаре та вар'єте: «На днях состоялось открытие новой кабаре «Би-ба-бо». В программу входят оперетты-миниатюры, злободневные обозрения, сольныe выступления и др.» [33].

На сторінках газети також розміщувалися об'яви про приватні уроки музики: «Учитель старших курсов Императорского Музыкального Училища по классу фортепиано дает уроки музыки, Малая Васильковская, 12, кв. 6» [33].

Газета «Театральное обозрение» розміщувала повідомлення, які своєю спрямованістю нагадують рубрику «Мелочи» із «Театральной газеты «Киевский листок»». Так, у повідомленні із несподіваним заголовком «Вагнер и вегетарианство» оповідалося про те, що опери Вільгельма Ріхарда Вагнера вже давно викликали скарги «наших» оперних артистів, а деякі оперні артисти навіть додавали у свій контракт пункт, який звільняв їх від участі в його операх, наголошувалося, що відомий німецький тенор і услав-

лений виконавець оперних партій композитора Генріх Кнотт рекомендував виконавцям музики Вагнера дотримуватися вегетаріанського режиму, що Генріх Кнотт «винайшов новий вид консерваторії – консерваторію вегетаріанську» [33].

Багато цінної інформації для дослідження повсякденного життя знаходиться у джерелах особового походження: щоденниках, листуванні, спогадах, мемуарах, значний масив яких припадає саме на XIX століття [7]. Зазначені джерела містять цінний фактологічний матеріал та дозволяють проаналізувати думки та ставлення автора – представника відповідної епохи, допомагають проаналізувати тогочасну психологію, мотивацію, стиль мислення та цінності, через окремі епізоди повсякденного життя, реконструювати атмосферу епохи загалом [16].

Для того, щоб проілюструвати місце музики у повсякденному житті київського інтелігента, ми звернулися до щоденників видатного київського правника Олександра Федоровича Кістяківського (1833–1885), який був істориком права, громадським діячем, доктором кримінального права, професором кафедри кримінального права і судочинства Університету Св. Володимира в Києві [34]. Щоденники О. Ф. Кістяківського було видано у 1994 і 1995 (перший та другий томи відповідно). Перший том охоплює період із 1874 р. до 1879 р., другий – з 1880 р. до 1885 р. Щоденники містять чимало епізодів пов'язаних із музикою: відвідини оперного театру, вибір піаніно, музичні вечори та музика на заводі. На сторінках щоденника можна також «зустріти» як відомих культурних та громадських діячів (М. В. Лисенко, П. П. Чубинський), київського міського голову (М. К. Ренненкамф) [35], так і не відомих нам киян (актор Белявський, співачка Пузкова).

Одна з перших згадок у щоденнику про відвідини театру датується 13-им листопада 1876 року (міський театр знаходився на перетині вулиць Володимирської та Кадетської). О. Ф. Кістяківський разом із дружиною відвідали оперу «Життя за царя» М. І. Глінки.

У своєму щоденнику О. Ф. Кістяківський стосовно відвідин цієї опери відзначав, що співачка Пузкова, яка виконувала партію Вані (прийомний син Сусаніна), викликала настільки бурхливе захоплення залу, що публіку довго не вдалося заспокоїти. На початку третього акту вигуки аж ніяк не вщухали, поки інша частина публіки не почала кричати «чишиши» і «замовкніть». О. Ф. Кістяківський був роздратований такою безкультурною поведінкою: «Ни в одной стране в мире, вероятно, нет подобного безобразия в аплодисментах и вызовах, не знают ни меры, ни приличия, мешают другим спокойно наслаждаться непрерывным пением. Видел я немцев в их театрах. Видел горячих итальянцев и нигде не встречал ничего подобного» [36]. Вигуки, на думку автора щоденника, були від студентів: «Студенты дают самый сильный и самый влиятельный контингент крикунов» [36].

Щоденник містить також згадки про купівлю фортепіано. У січні 1877 р. подружжя Кістяківських вирішило теж придбати фортепіано [36], про покупку

якого вони думати вже декілька років, але «только теперь удастся осуществить наше намерение, не без некоторых, однако ж, денежных затруднений» [36]. Вартість обраного інструменту складала 500 руб., що було порівняно великою сумою для бюджету сім'ї професора університету, але вже наступного дня відбулося транспортування довгоочікуваного фортепіано [15].

Досить помітне місце в другому томі щоденника О. Ф. Кістяківського за 1880–1885 рр. займають події пов'язані з відзначенням Шевченкових роковин. Згадується відзначання вечора в пам'ять Шевченка 26-го лютого 1883 р. Хазяїном вечора був Ф. Т. Панченко. Зібралось людей 150–200, серед присутніх був і В. Л. Смиренко з дружиною. «Вспоминали жизнь поэта, определяли его значение. Пел хор, которым управлял Лысенко. Некоторые дамы были в национальных костюмах. Язык господствовал смешанный» [36].

Варто зазначити, що спогади про Тараса Шевченка були ще досить «живими» у середовищі інтелігенції, оскільки деякі із них були знайомі з Тарасом Шевченком особисто ще за життя поета. Але поступово в свідомості українців він став символом боротьби за Україну, взірцем відданості Батьківщині. Як зазначається у передмові до видання «Спогади про Тараса Шевченка», М. Шигарін зазначав 1880 р., що в очах народу Шевченко став уже чимось великим, неземним, і до того, хто бачив його, розмовляв з ним, виявлялась особлива пошана [37].

Шевченківська тематика досить яскраво проявилася і в музичному житті, що втілювалося переважно в таких формах як: професійна творчість композиторів, які створювали музику до творів Тараса Шевченка; «ідея Тараса Шевченка» для композиторів як активних громадських діячів (для родини Лисенків традиційними стали поїздки у Канів, на могилу Кобзаря. До них часто приєднувались десятки знайомих – Старицькі, Косачі, учні, хористи Миколи Віталійовича. Чернеча гора стала священним місцем для всіх українців, шанувальників творчості Шевченка та української культури [3]; організація музичних заходів на шевченківську тематику, яка була дуже важливим явищем в суспільному житті Києва, залучаючи, таким чином, в музичне життя широкі верстви населення [38].

Ще один цікавий приклад використання джерел особового походження – щоденник та спогади визначного літературознавця, публіциста, громадсько-політичного діяча, академіка УАН, віце-президента ВУАН Сергія Єфремова. Щоденник що охоплює 1895–1896 роки, відповідно, припадає на час його навчання в Київській семінарії (1891–1896), а спогади охоплюють період із 1876 до 1907 року і так само містять багато цінної інформації про повсякдення семінаристів. Записи дозволяють проаналізувати аспекти повсякдення, пов'язані з музикою та театром, які займали у житті київської інтелігенції наприкінці XIX ст. досить помітне місце [16].

Сергій Єфремов неодноразово згадує походи до театрів: «Першими ж днями Київ розгорнув перед мене і деякі культурні скарби великого міста, а з них найдужче вражіння зробив на мене театр» [39]. Зок-

рема, відвідували семінаристи і оперний театр: «Товариші повели мене якось і в оперу (здається, «Жизнь за царя» чи «Аїда» – гаразд не пам'ятаю) до старого міського театру, що потім згорів» [39]. Хоч спочатку Сергій Єфремов не дуже приязно ставився до оперного мистецтва, проте у записках щоденника за 1895 рік знаходимо вже зовсім інші оцінки: «Сей рік багатий для мене оперними враженнями, зате в драмі не був й разу» (запис від 29 січня 1895) [39]. Окремо варто відзначити ставлення до української опери та українського театру. Сергій Єфремов, згадує про відвідини опери «Утоплена» Миколи Лисенка: «Хоч я нічого не тямлю в музиці, вона мені так сподобалась, здалася такою чудовою, такою гарною, якої я ще не чув ніколи» [39].

Дозвілля семінаристів також супроводжувалося співами. Наприклад, епізод відпочинку на природі: «Молодь весело гомоніла, перегукувалась з човнів, хтось затягнув «Слава нашим козаченькам», гурт підхопив – і далеко по воді ринула широка, як сам Дніпро українська пісня, за нею друга, далі «Ще не вмерла Україна»... З піснями пропливли човни далеченько вгору проти води і пристали до берега на лузі, вкритому копицями свіжого сіна...» [39]. «Ще не вмерла Україна» займала особливе місце в свідомості молоді. З нею пов'язаний епізод, який стався після смерті царя Олександра III: «...І вбігає хтось із товаришів і схвилювано кидає: «Чи чули – цар помер?». Хвилина мовчання. Один голос раптом заводять «Ще не вмерла», і з десяток дужих молодих голосів пристає...» [39].

Художню літературу в сучасному українському джерелознавстві виділяють як один зі специфічних підвидів писемних джерел: «Художня література є специфічним історичним джерелом, яке може використовуватися істориками для аналізу відповідної епохи, ілюстрації певних положень, для посилення емоційного сприйняття історичного матеріалу, а також у процесі вивчення епохи створення самого художнього твору, ідеології його автора, впливу на нього реалії сучасного йому життя» [7].

Розглянемо кілька прикладів художньої літератури, де зустрічаються «музичні епізоди» повсякденного життя різних прошарків киян.

Одним з найпопулярніших творів про життя київської інтелігенції є, безперечно, «Біла гвардія» Михайла Булгакова. У творі зустрічається досить багато епізодів, пов'язаних зі співами та грою на музичних інструментах. Молодший з братів Турбіних, Ніколка, грав на гітарі: «Николкина подруга, гитара, нежно и глухо: трень... Старший бросает книгу, тянется. – А ну-ка, сыграй «Съемки»... Старший начинает подпевать. Глаза мрачны, но в них загорается огонек, в жилах – жар. Но тихонько, господа, тихонько, тихонечко. Здравствуйте, дачники, здравствуйте, дачницы...» [40].

Серед розваг помітне місце в житті родини Турбіних займали відвідини оперного театру, про що свідчать записи на печі: «Леночка, я взял билет на Аиду. Бельэтаж N 8, правая сторона». Або: «Июнь. Баркаротла» [40].

Увагу Києву в своїх творах присвятив також і Олександр Купрін, який мешкав у місті у кінці

XIX ст. Його твір так і називається «Київські типи». Окремі епізоди тут містять і сюжети музичного життя міста. Розглянемо твір «Майбутня Патті». Це історія «невизнаного генія», дівчини «Манєчки» (як її називають батьки), яка має, на думку родичів, здібності до музики (як з'ясується пізніше, досить посередні) [18]. З твору ми дізнаємося, про звички домашнього музикування: «Артистическая карьера будущей Патти начинается с того, что, при наличности маленького «домашнего» сопрано и небольшого музыкального слуха, она довольно мило мурлыкает в своем кругу: «Si tu m'aimais» и «Віют вітри» [41].

Далі дізнаємося про можливості музичної освіти для киянки кінця XIX ст.: як варіанти розглядалися як приватні вчителі, так і музичні школи. Спочатку батьки відправляють її на навчання до приїжджого професора Маккарони, але згодом вони обирають інший варіант: «Будущая Патти держит экзамен в музыкальное училище» [41].

Не можна оминати увагою ще один з творів із серії «Київські типи», оскільки він має досить промовисту назву «Певчий» і змальовує життя зовсім іншого прошарку: хористів церковної капели. Не зважаючи на невеликий обсяг твору, тут є цікаві аспекти повсякденного життя. Описуються чотири типи «голосів»: «дискант новачок», «дискант досвідчений», «тенор», «бас», статус та норми поведінки яких могли суттєво відрізнятись. Згадується, що «жалованья дисканты, как новички, так и опытные, обыкновенно не получают никакого, разве за исключением солистов». А в хор їх часто змушувала йти зовсім не любов до музичного мистецтва. Наприклад, про дисканта новачка: «Он только что поступил в хор, куда его отдала мать – бедная прачка или поденщица, обремененная многочисленным и прожорливым потомством» [42].

Помітне місце займає музичне життя Києва і в творах української художньої літератури.

Твори Івана Нечуя-Левицького містять досить різноманітні епізоди, пов'язані з музикою в житті різних прошарків киян та гостей міста. Навіть у одному з найвідоміших його творів, повісті «Кайдашева сім'я», є епізод, пов'язаний з Києвом та музикою [17]. Описується паломницька подорож селян до Києва, під час якої прочани з села слухають лаврський церковний спів, який справив на них неабияке емоційне враження: «Серед церкви виходили ченці, ставали півкругом і співали страсні пісні. Палажка й Мелашка посвітили свої свічки й впали навколішки. Сорок душ ченців у чорних клобуках співали серед церкви такі жалібні пісні, неначе хотіли виплакати в піснях всесвітнє горе» [43].

Ще одним яскравим художнім твором для дослідження історії повсякденного життя киян може бути відома п'єса Михайла Старицького «За двома зайцями», що була переробкою написаної ще 1875 р. комедії Івана Нечуя-Левицького «На Кожум'яках» [44]. В творі описується побут київських міщан, а матеріал, який тут міститься – це переважно спів у виконанні героїв твору або згадки про катеринщика [катеринщик, катеринка – мандрівний музикант, жибрак із катеринкою – О. М.].

Цікаві аспекти повсякденного життя Києва містить твір І. С. Нечуя-Левицького «Київські прохачі». Хоча музика згадується в творі лише побіжно, кілька фрагментів все ж заслуговують на увагу. Одна з перших згадок про музику зустрічається в розповіді про перший день жебракування пані Галецької, капітанської удови, яка прийшла в Київ в пошуках роботи. Галецьку місцеві жебраки вилаяли та прогнали з «вигідних» місць для жебракування. «Стану коло сліпця. Цей, може, не бачитиме мене, то й не чіплятиметься», – подумала Галецька. Але тільки що вона примостилась, сліпець почув, що хтось став коло його, й одразу розплющив очі. Він був зовсім видющий і тільки удавав з себе сліпого. То був гулящий урядовець: він збирав тоді гроші на театр. Йому заманулось піти в оперу й послухати якогось приїжджого артиста» [45]. Якщо аналогічні випадки мали місце в київському повсякденні і такі «шанувальники прекрасного» були частими гостями оперного театру, можна зробити обережні висновки про контингент глядачів опери, відвідання якої перестало бути розвагою виключно для заможних верств та інтелігенції.

Але твір містить і певні дані, що описують музику в житті більш привілейованих прошарків. Наприклад, Літостанський, досить інтелігентний юнак, який працює в канцелярії в губернському правлінні, розмірковуючи про те, як втекти з нудних гостей, мріє: «Побіжу просто звідсіля в Царський сад та хоч нагуляюся, наслухаюся музики, надивлюся на гарненьких панночок» [45].

Особливим є твір І. С. Нечуя-Левицького «Вечір на Володимирській горі», який описує враження автора від вечірньої прогулянки Володимирською гіркою та захоплення чарівними краєвидами вечірнього Києва. Наведемо цитату: «...Але я бистро кидаю оком на супротивну терасу за Олександрівським спуском, де ніби на гальовині під високою горою Царського садка розкинувся садок Купецького клубу, де бувають гулянки. Через забудування Купецького клубу мені видно, як на долоні, усе жовтувате плато садка Купецького клубу» [45].

Якщо інші грані музичного повсякдення розкриваються у творі Лесі Українки «Голосні струни». Тут не просто показано місце музики в повсякденному житті інтелігентної молоді, а й зачіпається ставлення до музики, переживання, які вона передає. Твір містить згадки про музичне училище, де навчається Настя, головна героїня твору, назви популярних пісень та прізвища композиторів, а також опис аматорських концертів на вечорах. «Настав вечір, – Настя певне його не забуде ніколи, – при співанні «Ich grolle nicht» пригравала не Настя, а інша дівчина, Настя ж сиділа в найдальшому кутку хати, – так вона завжди сідала скрізь, де бувало велике зібрання [46].

5. Результати досліджень та їх обговорення

Вивчивши, проаналізувавши та узагальнивши друковані джерела музичного життя Києва другої половини XIX – початку XX ст.: газети, документи особового походження (щоденники і спогади) та твори художньої літератури та визначивши аспекти музичного Києва, які були розміщені на їхніх сторінках,

ми встановили характерні риси образу музичного життя міста. Апробація результатів дослідження була проведена автором у статтях [12–18, 38].

6. Висновки

Узагальнено, проаналізовані друковані джерела другої половини XIX – початку XX ст., такі як газети «Жизнь и искусство», «Театральная газета «Киевский листок»», «Театральное обозрение», щоденники О. Ф. Кістяківського та С. О. Єфремова, твори художньої літератури («Біла Гвардія» С. М. Булгакова, «Київські типи («Будущая Патти», «Певчий») О. І. Купріна, «Кайдашева сім'я», «Київські прохачі» та «Вечір на Володимирській гірці» І. С. Нечуя-Левицького) містять досить багато інформації, пов'язаної з музичним життям Києва. В цілому, вони дозволяють відтворити такі аспекти музичного образу міста як: вистави та концерти; музичні магазини та їх асортимент; приватні уроки музики; відгуки та популярні замітки про події музичного життя як місцевого, так і світового значення. Кожен з видів друкованих джерел має і свої особливості. Так, періодичні видання містять більш «суху», стислу, статистичну інформацію, але дозволяють відтворити комплексну картину музичного життя, реагують на актуальні події сучасності. Одночасно з цим, варто враховувати, що ці газети супроводжувалися цензурою та були повністю російськомовними, із характерним епітетом «малороссийский» стосовно всього українського. Досліджені нами джерела особового походження (щоденники і спогади) містять схожі блоки інформації, але одночасно з цим дозволяють подивитися на музичне життя Києва очима його мешканців, зазирнути у внутрішній світ тогочасного інтелігентного киянина та місце музики у ньому, прослідкувати ставлення автора до тих чи інших подій. Твори художньої літератури також занурюють нас в атмосферу тогочасного Києва та несуть у собі відбиток особистості автора та його ставлення до музики.

Література

1. Грінченко, М. Історія української музики [Текст] / М. Грінченко. – К., 1922. – 278 с.
2. Азарова, А. І. Історія української музики в 6 томах. Т. 2 [Текст] / А. І. Азарова, Т. П. Булат, М. М. Гордійчук та ін. // XIX ст. – К., 2009. – 800 с.
3. Булат, Т. Світ Миколи Лисенка. Національна ідентичність, музика і політика України XIX – початку XX століття [Текст] / Т. Булат, Т. Філенко; Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США. – Київ: Майстерня книги. 2009. – 408 с.
4. Зинькевич, О. С. Концерт и парк на крутояре... Киев музыкальный XIX – начала XX ст. Очерки [Текст] / О. С. Зинькевич. – К.: Дух і літера, 2003. – 316 с.
5. Дорогих, Л. В. Аматорське мистецтво як історико-культурне явище (на матеріалах України д.п. XIX ст.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. істор. наук / Л. В. Дорогих; Київ: держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1998. – 21 с.
6. Яковенко, И. Г. Художественное сознание и городская среда (в их взаимодействии и созидании) [Текст] / И. Г. Яковенко // Город и искусство: субъекты социокультурного диалога. – М.: Наука, 1996. – С. 20–25.
7. Калакура, Я. С. Историчне джерелознавство [Текст]: підручник / Я. С. Калакура, І. В. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.

8. Крупський, І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / І. В. Крупський; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1996. – 29 с.
9. Антонченко, Т. В. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905–1914) [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Т. В. Антонченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 15 с.
10. Загорулько, Р. О. Газети Києва 1905–1914 рр. як джерело вивчення українського питання [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Р. О. Загорулько; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 15 с.
11. Карпенко, Г. І. Українська реалістична проза другої половини XIX ст. як історичне джерело [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Г. І. Карпенко; Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 16 с.
12. Мусіяченко, О. С. Газети як джерело дослідження музичного життя Києва кінця XIX – початку XX ст.) [Текст] / О. С. Мусіяченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 46.
13. Мусіяченко, О. С. Музично-концертне життя Києва у кінці XIX ст. на сторінках газети «Жизнь и искусство» [Текст] / О. С. Мусіяченко // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Т. 111, № 8.
14. Мусіяченко, О. С. Відомості про музичну освіту киян на сторінках газети «Жизнь и искусство» (1893–1898) як джерело дослідження музичного середовища міста [Текст] / О. С. Мусіяченко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2016. – Т. 135, Вип. 7.
15. Мусіяченко, О. С. Місце музики у повсякденному житті київської інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст. (на прикладі матеріалів щоденника О. Ф. Кістяківського) [Текст] / О. С. Мусіяченко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2015. – Вип. 2. – С. 168–171.
16. Мусіяченко, О. С. Музика у повсякденному житті київських семінаристів та стрінках щоденника та у спогадах Сергія Єфремова [Текст]: XXI Всеукраїнська конференція / О. С. Мусіяченко // Модернізація науково-технологічної політики України. – 2016.
17. Мусіяченко, О. С. Українська художня література як джерело дослідження місця музики у повсякденному житті киян другої половини XIX – початку XX ст. [Текст] / О. С. Мусіяченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2016. – Т. 131, Вип. 3. – С. 112–118.
18. Мусіяченко, О. С. Художня література як джерело дослідження місця музики у повсякденному житті киян другої половини XIX – початку XX ст. [Текст]: мат. XII Міжнар. наук. інт.-конф. / О. С. Мусіяченко // Науковий потенціал 2016. – 2016. – № 16. – С. 56–71.
19. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1893. – № 16. – 4 с.
20. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1894. – № 45. – 4 с.
21. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1897. – № 68. – 4 с.
22. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1893. – № 14. – 4 с.
23. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев 1897. – № 1. – 6 с.
24. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1896. – № 164. – 6 с.
25. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1895. – № 195. – 4 с.
26. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1895. – № 224. – 4 с.
27. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1894. – № 46. – 4 с.
28. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1898. – № 281. – 6 с.
29. Жизнь и искусство [Текст]. – Киев, 1895. – № 239. – 4 с.
30. Киевский листок [Текст] // Театральная газета. – Киев, 1907. – № 15. – 4 с.
31. Киевский листок [Текст] // Театральная газета. – Киев, 1908. – № 35. – 14 с.
32. Киевский листок [Текст] // Театральная газета. – Киев, 1908. – № 34. – 8 с.
33. Театральное обозрение [Текст]. – Киев, 1912. – № 56. – 4 с.
34. Кистяковский, А. Ф. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) [Текст] / под ред. В. С. Иконникова. – Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. – С. 252–260.
35. Ренненкамф, Н. К. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) [Текст] / под ред. В. С. Иконникова. – Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. – С. 561–565.
36. Кістяківський, О. Ф. Щоденник (1874–1885). Т. 1, Т. 2 [Текст] / О. Кістяківський. – К., 1994, 1995. – 645 с., 583 с.
37. Спогади про Тараса Шевченка [Текст]. – К.: Дніпро, 1982. – 547 с.
38. Мусіяченко, О. С. Образ Тараса Шевченка у музичному середовищі Києва другої половини XIX – початку XX ст. [Текст]: матер. наук.-практ. конф. / О. С. Мусіяченко // Київ і кияни у соціокультурному просторі XIX–XXI століть: шевченкознавчий дискурс. – 2014. – С. 160–167.
39. Єфремов, С. О. Щоденник (1.01.1895–4.02.1896). Про дні минулі: спогади (1876–1907) [Текст] / С. О. Єфремов; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, Ін-т рукоп. НБУ ім. В. Вернадського. – К.: Темпора, 2011. – 790 с.
40. Булгаков, М. Беляя гвардия. Мастер и Маргарита: Романы [Текст] / М. Булгаков. – К.: Молодь, 1989. – 672 с.
41. Куприн, А. И. Будущая Патти [Електронний ресурс] / А. И. Куприн // Режим доступу: <http://a-i-kuprin.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st004.shtml>
42. Куприн, А. И. Певчий [Електронний ресурс] / А. И. Куприн // Режим доступу: <http://a-i-kuprin.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st006.shtml>
43. Нечуй-Левицький, І. Микола Джеря; Бурлачка; Кайдашева сім'я: Повісті [Текст] / І. Нечуй-Левицький. – К.: Дніпро, 2001. – 428 с.
44. Панченко, В. Комедія Михайла Старицького «За двома зайцями» як національний хіт [Електронний ресурс] / В. Панченко // Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/golohvostiy-ide>
45. Нечуй-Левицький, І. Твори у двох томах. Т. 2 [Текст]. – К., 1977. – 501 с.
46. Українка, Л. Голосні струни [Електронний ресурс] / Л. Українка // Режим доступу: <http://www.l-ukrainka.name/uk/Prose/GolosniStruny.html>

References

1. Hrinchenko, M. (1922). *Istoriya ukrayins'koyi muzyky* [History of Ukrainian music]. Kyiv, 278.
2. Azarova, A. I., Bulat, T. P., Hordiychuk, M. M. et al. (2009). *Istoriya ukrayins'koyi muzyky v 6 tomakh* [History of Ukrainian music in 6 volumes]. Vol. 2. XIX st. Kyiv, 800.
3. Bulat, T., Filenko, T. (2009). *Svit Mykoly Lysenka. Natsional'na identychnist', muzyka i polityka Ukrayiny XIX – pochatku XX stolittya* [World of Mykola Lysenko. National identity, music and politics of Ukraine in the XIX – at the beginning of the XX century]. Kyiv: Maysternya knyhu, 408.
4. Zyn'kevych, O. S. (2003). *Kontsert y park na krutoyare... Kyev muzykal'nyy XIX – nachala XX st. Ocherky. [Concert and park on Krutoyare... Kiev musical in the XIX – at the beginning of XX centuries. Essays]. Kyiv: Dukh i litera, 316.*

5. Dorohykh, L. V. (1998). Amators'ke mystetstvo yak istoryko-kul'turne yavyshe (na materialakh Ukrainy d.p. XIX st.) [Amateur art as a historical and cultural phenomenon (based on the materials of Ukraine of the second half of the XIX century)]. Kyiv. state. University of Culture and Arts. 21.
6. Yakovenko, Y. H. (1996). Khudozhestvennoe soznaneye y horodskaya sreda (v ykh vzaymodeystvy y sozdyanny) [Art and Consciousness and the urban environment (in their interaction and creation)]. City and art: the subjects of social and cultural dialogue. Moscow: Nauka, 20–25.
7. Kalakura, Ya. S., Voytsekhiv'ska, I. V., Korol'ov, B. I. et. al. (2002). Istorychne dzhereloznavstvo [Historical source study]. Kyiv: Lybid', 488.
8. Krups'ky, I. V. (1996). Presa yak dzherelo doslidzhen' natsional'no-vyzvol'nykh zmahan' za ukraiyins'ku derzhavu (druga polovyna XIX – persha chvert' XX st.) [Press as a source of national liberation struggle for the Ukrainian state (second half of the XIX – the first quarter of the XX centuries)]. Kyiv, 29.
9. Antonchenko, T. V. (2004). Periodychna presa Kyieva yak dzherelo vyvchennya suspil'no-politychnoy istoriyi Ukrainy (1905–1914) [Periodical Press of Kyiv as the source for the study of social and political history of Ukraine (1905–1914)]. Kyiv, 15.
10. Zahorul'ko, R. O. (2013). Hazety Kyieva 1905–1914 rr. yak dzherelo vyvchennya ukraiyins'koho pytannya [Kyiv newspapers in 1905–1914 as a source of study of the Ukrainian question]. Kyiv, 15.
11. Karpenko, H. I. (2005). Ukraiyins'ka realistychna proza druhoyi polovyny XIX st. yak istorychne dzherelo [Ukrainian realistic prose of the second half of the XIX century. as a historical source]. Dnepropetrovsk, 16.
12. Musiiachenko, O. S. (2016). Hazety yak dzherelo doslidzheniya muzychnoho zhyttya Kyieva kintsya XIX – pochatku XX st. [Newspapers as a source of research Kyiv musical life of the late of the XIX – at the beginning of the XX centuries]. Scientific works the Faculty of History of Zaporizhzhya National University, 46.
13. Musiiachenko, O. S. (2016). Muzychno-kontsertne zhyttya Kyieva u kintsy XIX st. na storinkakh hazety «Zhyzn' y yskusstvo» [Music and concert life in Kyiv at the end of the XIX century on the pages of the newspaper "Life and Art"] Gilea: Research Journal, 111 (8).
14. Musiiachenko, O. S. (2016). Vidomosti pro muzychnu osvitu kyyan na storinkakh hazety «Zhyzn' y yskusstvo» (1893–1898) yak dzherelo doslidzheniya muzychnoho seredovyscha mista [The information about a musical education of Kyivians on the pages of newspaper "Life and Art" (1893–1898) as a source of research of musical environment of the city]. Scientific theoretical almanac "Hrani", 135 (7).
15. Musiiachenko, O. S. (2015). Mistse muzyky u povsyakdennomu zhytti kyiviv's'koyi intelihtentsiyi druhoyi polovyny XIX – pochatku XX st. (na prykladi materialiv shchodennyka O. F. Kistyakiv's'koho) [Place of music in everyday life of Kyiv intellectuals of the second half of the XIX – at the beginning of the XX centuries. (on examples of materials of the diary of A. F. Kistyakivsky)]. Naukovi zapysky of Ternopil National Pedagogical University named after Hnatyuk, 2, 168–171.
16. Musiiachenko, O. S. (2016). Muzyka u povsyakdennomu zhytti kyiviv's'kykh seminarystiv ta storinkakh shchodennyka ta u spohadakh Serhiya Yefremova [Music in everyday life of Kyiv seminarists and on the pages of the diary and memoirs of Sergei Yefremov]. Modernization of scientific and technological policy of Ukraine.
17. Musiiachenko, O. S. (2016). Ukraiyins'ka khudozhnya literatura yak dzherelo doslidzheniya mistysya muzyky u povsyakdennomu zhytti kyyan druhoyi polovyny XIX – pochatku XX st. [Ukrainian literature as a source of research of music in the everyday life of Kiev of the second half – early twentieth century]. Scientific potential 2016, 16, 56–71.
18. Musiiachenko, O. S. (2016). Khudozhnya literatura yak dzherelo doslidzheniya mistysya muzyky u povsyakdennomu zhytti kyyan druhoyi polovyny XIX – pochatku XX st. [Literature as a source of research of music in the everyday life of Kiev of the second half – early twentieth century]. Scientific potential 2016, 16, 56–71.
19. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1893). Kiev, 16, 4.
20. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1894). Kiev, 45, 4.
21. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1897). Kiev, 68, 4.
22. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1893). Kiev, 14, 4.
23. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1897). Kiev, 1, 6.
24. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1896). Kiev, 164, 6.
25. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1895). Kiev, 195, 4.
26. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1895). Kiev, 224, 4.
27. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1894). Kiev, 46, 4.
28. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1898). Kiev, 281, 6.
29. Zhuzn' i iskusstvo [Life and Art] (1895). Kiev, 239, 4.
30. «Kievskyy listok» ["Kiev sheet"] (1907). Teatral'naya hazeta. Kiev, 15, 4.
31. «Kievskyy listok» ["Kiev sheet"] (1908). Teatral'naya hazeta. Kiev, 35, 14.
32. «Kievskyy listok» ["Kiev sheet"] (1908). Teatral'naya hazeta. Kiev, 34, 8.
33. Teatral'noe obozrenye [Theatrical Review] (1912). Kiev, 56, 4.
34. Ikonnikov, V. S. (Ed.) (1884). Kistyakovsky, A. F. Byohrafycheskyy slovar' professorov y prepodavateley Unyversyteta Sv. Vladymyra (1834–1884) [Kistyakovsky A. F. Biographical Dictionary of Professors and Teachers of the University of St. Vladimir (1834–1884)]. Kyiv: Tip. Un-ta Sv. Vladimira, 252–260.
35. Ikonnikov, V. S. (1884). Rennenkampf, N. K. Byohrafycheskyy slovar' professorov y prepodavateley Unyversyteta Sv. Vladymyra (1834–1884) [Rennenkampf N. K. Biographical Dictionary of Professors and Teachers of the University of St. Vladimir (1834–1884)]. Kyiv: Tip. Un-ta Sv. Vladimira, 561–565.
36. Kistyakiv's'ky, O. F. (1994–1995). Shchodennyk (1874–1879) [The Diary (1874–1885)] Vol. 1, Vol. 2. Kyiv, 645, 583.
37. Spohady pro Tarasa Shevchenka [Memories about Taras Shevchenko] (1982). Kyiv: Dnipro, 547.
38. Musiiachenko, O. S. (2014). Obraz Tarasa Shevchenka u muzychnomu seredovyschi Kyieva druhoyi polovyny XIX – pochatku XXI st. [The image of Taras Shevchenko in Kyiv musical environment of the second half of the XIX – at the beginning of the XX centuries]. Kyiv i kyiany u sotsiokul'turnomu prostori XIX–XXI stolit': shevchenkoznachnyy dyskurs, 160–167.
39. Yefremov, S. O. (2011). Shchodennyk (1.01.1895–4.02.1896). Pro dni mynuli: spohady (1876–1907). [The Diary (01.01.1895–02.04.1896). On the past days: the memories (1876–1907)]. Kyiv: Tempora, 790.
40. Bulhakov, M. (1989). Belaya hvardyya. Master y Marharya: Romany. [The White Guard. Master and Margarita: The novels]. Kiev: Molod'. 672.
41. Kuprin, A. Y. Budushchaya Patty [A future Patty]. Available at: <http://a-i-kuprin.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st004.shtml>
42. Kuprin, A. Y. Pevchyy [A chorister]. Available at: <http://a-i-kuprin.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st006.shtml>

43. Nechuy-Levyts'kyu, I. S. (2001). Mykola Dzheria; Burlachka; Kaydasheva sim"ya: Povisti [Mykola Dzheria; Burlachka; Kaydasheva family: Stories]. Dnipro, 428.

44. Panchenko, V. Komediya Mykhayla Staryts'koho «Za dvoma zaytsyamy» yak natsional'nyy khit [Mykhailo Starytskyi comedy "Chasing for Two Hares" as a national

hit]. Available at: <http://www.day.kiev.ua/uk/artistsle/ukrayina-intsognita/golohvosti-ide>

45. Nechuy-Levyts'kyu, I. S. (1977). Tvory u dvokh tomakh [Writings in two volums] Vol. 2. Kyiv, 501.

46. Ukrajinka, L. Holosni struny [Loud strings]. Available at: <http://www.l-ukrainka.name/uk/Prose/GolosniStruny.html>

*Рекомендовано до публікації д-р істор. наук Салата О. О.
Дата надходження рукопису 09.08.2016*

Мусяченко Ольга Сергіївна, аспірант, кафедра історії України, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: musolia@ukr.net

УДК: 63+5:001:930 «1920-1930»

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.78434

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ІНСТИТУТІВ У СТРУКТУРІ ВУАН 1920-х-1930-х рр.

© **В. В. Новородовський**

Аналізуються передумови, причини, що обумовили формування мережі природничо-сільськогосподарських науково-дослідних інститутів у структурі ВУАН. Зважаючи на те, що основний комплекс сільськогосподарських досліджень зосереджувався при установах НКЗС УСРР, у роботі зроблено акцент на розв'язання окремих прикладних проблем аграрної галузі установами ВУАН

Ключові слова: інститут, прикладна галузь, академія, інституція, аграрна галузь, мережа, мікробіологія, зоологія, відділ, реорганізація

The backgrounds and reasons that caused formation of the network of natural agricultural scientific research institutes in the structure of UAS are analyzed. Taking into account the fact that the main complex of agricultural researches was concentrated in the establishments of PCA of Ukrainian SSR, the focus in the work is done on solving separate applied problems of agricultural sector by UAS establishments

Keywords: institution, applied branch, academy, establishment, agricultural sector, network, microbiology, zoology, department, reorganization

1. Вступ

Після завершення громадського протистояння та остаточного встановлення радянської влади в Україні у 1920-х рр. розпочинається відновлення економіки республіки. Зважаючи на збитки, завданні економіці воєнними діями, більшовики залучають Академію наук для вирішення важливих прикладних завдань, зокрема й у сільському господарстві

Незважаючи на скрутне становище Академії, пов'язане із нестачею матеріально-технічного та кадрового забезпечення, вона продовжувала свою діяльність згідно із задекларованими у статуті цілями. Як і раніше, особливе значення приділялося розвитку фізико-математичних наук, зокрема й у сегменті пов'язаному із сільським господарством.

Ліквідація у 1926 р. Сільськогосподарського наукового комітету України (СГНКУ) – єдиної наукової організації, яка займалася дослідженнями суто у сільськогосподарській сфері, – стала однією із причини формування мережі природничо-сільськогосподарських інститутів у структурі ВУАН наприкінці 1920-х рр. Фактично з цього періоду піднімається питання про доцільність та необхідність формування наукової установи, мета якої – координація наукової

діяльності у аграрній галузі – Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук.

На початку 1930-х при ВУАН розпочинається реорганізація, у результаті якої відбувається формування низки науково-дослідних інститутів природничо-сільськогосподарського спрямування при фізико-математичному, а згодом вже при природничо-технічному відділі. Утворення цих установ у зазначеному періоді пояснюється необхідністю продовжувати комплексні розробки наукових проблем, пов'язаних із сільським господарством.

2. Аналіз досліджень

Проблема формування аграрної думки на території України є однією з актуальних серед дослідників історії науки і техніки. Зокрема, одним з найбільш авторитетних дослідників є В. А. Вергунов, у працях якого прослідковується еволюція аграрної наукової думки протягом всієї української історії [1]. Проте найбільшу увагу він приділяє періоду 1920–1930-х рр., коли відбувалося формування сільськогосподарської академічної науки. Зокрема у його працях розкриваються ідеї українських вчених, щодо формування низки науково-дослідних інституцій